

IJTIMOIIY TARMOQLARDA DEZINFORMATSIYA VA FEYK XABARLARNING MA'NAVIY XAVFSIZLIKKA TA'SIRI

Quchqorov Javlon Suyundik o'g'li

Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrasini mudiri

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD, dotsent

Tel: +99 894 536 50 04

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21736624>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan dezinformatsiya va feyk xabarlarining jamoat ma'naviy xavfsizligiga ta'siri taxlil qilinadi. Ijtimoiy tarmoqlarning tezkor va keng tarqaluvchi axborot maydoni, yolg'on ma'lumotlarning tez tarqalishiga imkon yaratadi. Bu holat jamoat ishonchini pasaytiradi, siyosiy va ijtimoiy bo'linishlarni kuchaytiradi, shuningdek, pandemiya kabi favqulodda vaziyatlarda jamoat salomatligi va ruhiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy tarmoqlar, dezinformatsiya, feyk xabarlar, ma'naviy xavfsizlik, axborot savodxonligi, jamoat ishonchi, psixologik barqarorlik

Annotation: This article analyzes the impact of disinformation and fake news circulating on social networks on public moral security. The fast-paced and widely accessible information space of social networks facilitates the rapid spread of false information. This situation reduces public trust, intensifies political and social divisions, and negatively affects public health and psychological stability during emergencies such as pandemics.

Keywords: social networks, disinformation, fake news, moral security, information literacy, public trust, psychological stability

Аннотация: В статье анализируется влияние дезинформации и фейковых новостей, распространяемых в социальных сетях, на

общественную нравственную безопасность. Быстрое и широкое распространение информации в социальных сетях способствует стремительному распространению ложных сведений. Эта ситуация снижает общественное доверие, усиливает политические и социальные расколы, а также негативно влияет на общественное здоровье и психологическую устойчивость в чрезвычайных ситуациях, таких как пандемии.

Ключевые слова: *социальные сети, дезинформация, фейковые новости, нравственная безопасность, информационная грамотность, общественное доверие, психологическая устойчивость*

Kirish: So‘nggi o‘n yilliklarda ijtimoiy tarmoqlar insonlar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Bu platformalar axborot olish, fikr almashish va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Biroq ijtimoiy tarmoqlarning tezkor tarqaluvchanligi va global qamrovi bilan birga, noto‘g‘ri ma’lumotlar, dezinformatsiya va feyk xabarlarining tarqalish xavfi ham ortdi. Bunday axborotlar nafaqat siyosiy jarayonlarga, balki jamoatning ma’naviy va psixologik xavfsizligiga, shuningdek, jamiyatning barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Soxtalashtirilgan ma’lumotlar tezkor tarqaladi va ko‘pincha haqiqatdan tezroq keng auditoriyaga yetadi. Natijada, odamlarning qarashlari manipulyatsiya qilinadi, jamoatchilik ishonchi pasayadi va ijtimoiy birlashuv zaiflashadi. Ayniqsa, global pandemiya kabi favqulodda vaziyatlarda dezinformatsiya insonlar hayoti va sog‘lig‘iga bevosita xavf tug‘diradi, ruhiy barqarorlikni pasaytiradi va jamiyatning ijtimoiy mustahkamligini susaytiradi.

Asosiy qism: Axborotlashgan jamiyat sharoitida shaxs erkinligi va ongini boshqarish muammosi yanada murakkablashib, zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarning markaziy masalalaridan biriga aylanmoqda. Onlayn axborot hajmining keskin ortishi, uning global miqyosda tezkor tarqalishi va raqamli platformalar orqali uzluksiz yangilanib borishi inson tafakkuri, dunyoqarashi va

qaror qabul qilish jarayonlariga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, qidiruv tizimlari va sun'iy intellekt asosida ishlovchi algoritmlar shaxsning axborot iste'molini individual tarzda shakllantirib, unga mos kontentni taqdim etadi, bu esa bir tomondan qulaylik yaratgan bo'lsa, ikkinchi tomondan insonni "axborot pufagi" yoki "echo chamber" holatiga olib kelib, muqobil fikrlar bilan to'qnashish imkoniyatini cheklaydi. Natijada shaxsning mustaqil fikrlashi va tanqidiy tafakkuri asta-sekin susayib, uning ongiga bilvosita ta'sir o'tkazish, uni ma'lum yo'nalishda boshqarish imkoniyatlari kengayadi. Shu bilan birga, dezinformatsiya, manipulyativ kontent, feyk xabarlar va ayniqsa sun'iy intellekt yordamida yaratilayotgan "synthetic media" (deepfake, sun'iy tasvir va videolar) inson ongini chalg'itishning yangi va murakkab shakllarini yuzaga keltirmoqda. Bunday axborotlar ko'pincha haqiqat va yolg'on o'rtasidagi chegarani noaniq qilib, shaxsning ishonch tizimini izdan chiqaradi, unda shubha, befarqlik yoki noto'g'ri ishonchni shakllantiradi. Bu jarayon nafaqat individual darajada, balki jamiyat miqyosida ham ijtimoiy ongni fragmentatsiyalash, ishonchsizlik muhitini kuchaytirish va ijtimoiy birdamlikni zaiflashtirish kabi salbiy oqibatlariga olib keladi.

Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, axborot tarqalish vositalari — og'zaki an'analar, bosmaxona, gazeta, radio va televideniye — har bir davrda jamiyat ongini shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Biroq raqamli texnologiyalar davrida ushbu jarayon sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilib, ongni boshqarish mexanizmlari yanada nozik, yashirin va tizimli tus oldi. Endilikda axborot nafaqat ma'lumot berish vositasi, balki ijtimoiy ongni shakllantirish, yo'naltirish va hatto nazorat qilish instrumentiga aylanib bormoqda. Shu sababli, shaxs erkinligi masalasi faqat axborotga erkin kirish huquqi bilan cheklanmay, balki inson ongining mustaqilligini ta'minlash, uni manipulyativ ta'sirlardan himoya qilish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va media savodxonlikni oshirish bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy jamiyatda haqiqiy erkinlik — bu faqat tanlash imkoniyati emas, balki ongli, asosli va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lishdir.

Shu nuqtai nazardan, axborotlashgan jamiyatda ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash, shaxs ongini himoya qilish va sog'lom axborot muhitini yaratish davlat, jamiyat va har bir individ oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning jadal rivojlanishi axborot makonining kengayishiga va ommaviy kommunikatsiya vositalarining ta'sir doirasining keskin ortishiga olib keldi. Mazkur jarayon axborotlashgan jamiyat sharoitida shaxs erkinligi va ongni boshqarish muammosini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda axborotning yuqori tezlikda va keng qamrovda tarqalishi insonning axborot iste'moli xususiyatlarini tubdan o'zgartirib, uning dunyoqarashi va qaror qabul qilish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu jihatdan, Facebook, Twitter va Instagram kabi platformalar nafaqat axborot almashinuvi va siyosiy muloqotni faollashtiruvchi vosita sifatida, balki ijtimoiy ongni shakllantirish va yo'naltirishning muhim instrumentiga aylanib bormoqda.

Mazkur platformalar orqali siyosiy ishtirok imkoniyatlarining kengayishi, fuqarolarning bevosita muloqotga kirishishi va axborotga erkin kirishining ta'minlanishi shaxs erkinligining muhim ko'rinishi sifatida namoyon bo'ladi. Biroq ayni shu jarayonlar inson ongiga yashirin ta'sir o'tkazish, uni manipulyatsiya qilish va ma'lum yo'nalishda boshqarish imkoniyatlarini ham kuchaytirmoqda. Xususan, dezinformatsiya, nafrat nutqi, tarafkashlik va kiberbulling kabi salbiy axborot oqimlari shaxsning mustaqil fikrlash qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, uning ongli tanlov qilish erkinligini cheklashi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarning "virusli" tarqalish mexanizmlari yovuz niyatli subyektlar uchun keng imkoniyatlar yaratib, jamoatchilik fikrini sun'iy ravishda shakllantirish, ijtimoiy ishonchni susaytirish va demokratik jarayonlarga salbiy ta'sir ko'rsatish vositasiga aylanmoqda. Natijada, shaxs erkinligi va axborot xavfsizligi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash dolzarb masalaga aylanadi. Bu jarayonda davlat va jamiyat oldida turgan muhim vazifa — bir tomondan so'z erkinligini ta'minlash, ikkinchi tomondan esa zararli axborot oqimlarining oldini olishdan iborat. Shu sababli, qonunchilik va ijtimoiy

mexanizmlar insonning fikr bildirish huquqini cheklamagan holda, uning ongini manipulyativ ta'sirlardan himoya qilishga qaratilgan bo'lishi lozim. Ayniqsa, haddan tashqari qat'iy cheklovlar "sovutuvchi ta'sir" (chilling effect) keltirib chiqarib, erkin fikr almashinuviga to'sqinlik qilishi mumkin. Axborotlashgan jamiyatda shaxs erkinligini ta'minlash faqat texnik yoki huquqiy masala emas, balki chuqur ijtimoiy-falsafiy muammo bo'lib, u inson ongining mustaqilligi, tanqidiy tafakkuri va ma'naviy immunitetini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy axborot muhitida ongni boshqarish mexanizmlarini anglash va ularga qarshi samarali himoya choralarini ishlab chiqish muhim ilmiy va amaliy vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Axborotlashgan jamiyat sharoitida "dezinformatsiya" atamasi inson ongini boshqarish va shaxs erkinligini cheklash vositasi sifatida tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Dezinformatsiya — bu odamlarni chalg'itishga qaratilgan, maqsadli yaratilgan va tarqatilgan noto'g'ri axborotdir. Bu "misinformatsiya"dan farq qiladi, chunki misinformatsiya noto'g'ri bo'lishi mumkin, lekin uni tarqatishning maqsadi odamlarni bilib chalg'itish emas. Shu bilan birga, "malinformatsiya" tushunchasi mavjud bo'lib, unda haqiqatga mos axborot zararli niyat bilan tarqatiladi. Dezinformatsiya bilan bog'liq boshqa tushunchalarga "fitna nazariyalari" va "kompyuter propagandasi" kiradi. Fitna nazariyalari odatda yirik voqealar sirli va qudratli guruhlar tomonidan rejalashtirilgan degan tushuntirishlarni bildiradi. Ular dezinformatsiyani o'z ichiga olishi mumkin, ammo asosiy e'tibor yashirin maqsadlar va manipulyatsiyalangan voqealarga qaratiladi. "Kompyuter propagandasi" esa dezinformatsiya bilan ko'pincha kesishadi, lekin u avtomatlashtirilgan vositalar, masalan, botlar yoki "haqiqiy foydalanuvchilarni taqlid qiluvchi dasturiy ta'minot", shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda kontentni keng miqyosda tarqatish uchun ishlatiladigan algoritmlarga tayanganini ta'kidlaydi.

Dezinformatsiya yangi hodisa emas; u tarix davomida inson ongini boshqarish, jamoatchilik fikrini shakllantirish va siyosiy maqsadlarga erishish

vositasi sifatida ishlatilgan. Qadimiy hukmdorlarning mish-mishlarni tarqatishidan tortib, Sovet Ittifoqi tomonidan Sovuq urush davrida amalga oshirilgan "INFEKTION operatsiyasi" kabi ilg'or kampaniyalargacha — dezinformatsiya jamoatchilik ongini manipulyatsiya qilishda samarali vosita bo'lgan. Ushbu kampaniya AQShni diskreditatsiya qilishga qaratilib, HIV/AIDS virusini biologik qurol sifatida yaratganligi haqidagi yolg'on da'volarni tarqatgan. Bugungi kunda dezinformatsiya yangi texnologiyalar — ijtimoiy tarmoqlar, sun'iy intellekt va algoritmlar — orqali yanada kengroq va tezkor tarqalmoqda. Bu esa shaxs erkinligini cheklash va ongni boshqarishning murakkab mexanizmlarini yuzaga keltirmoqda. Dezinformatsiya insonning tanqidiy tafakkurini susaytiradi, axborotni tanlash va tekshirish qobiliyatini zaiflashtiradi, natijada ongli qaror qabul qilish erkinligini cheklaydi. Shu jihatdan, axborotlashgan jamiyatda shaxs erkinligini ta'minlash nafaqat axborotga erkin kirish bilan, balki ongni manipulyativ ta'sirlardan himoya qilish va ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash bilan chambarchas bog'liqdir.

Raqamli texnologiyalar davri dezinformatsiya mexanizmlarini tubdan o'zgartirib, uning tarqalishini sezilarli darajada tezlashtirdi. Bugungi kunda dezinformatsiya kampaniyalari turli davlat va nodavlat subyektlar tomonidan amalga oshiriladi va turli taktikalardan foydalaniladi. Bu kampaniyalar juda murakkab bo'lib, noto'g'ri axborotni tarqatish, qarshi fikrlarni sustlashtirish va ma'lum bir qarashga keng jamoatchilik qo'llab-quvvatlayotgandek taassurot yaratish uchun botlar va mikro-targetlash kabi usullardan foydalanadi. Masalan, botlar — ijtimoiy tarmoqlarda haqiqiy foydalanuvchilarni taqlid qiladigan avtomatlashtirilgan dasturiy agentlardir. Ular kontent joylashtirish, soxta profillar yaratish, foydalanuvchilar bilan aloqada bo'lish va dezinformatsiyaning qamrovini sun'iy ravishda oshirish uchun dasturlanishi mumkin. Mikro-targetlash esa foydalanuvchilarning onlayn ma'lumotlaridan strategik foydalanib, dezinformatsiyani aniq va tor auditoriyaga moslashtirishni anglatadi. Bu usul

dezinformatsiyaning ta'sirchanligini va samaradorligini oshiradi. Ushbu taktikalarning natijasida dezinformatsiya operatsiyalari yetib borish doirasi, masshtabi va aniqligi jihatidan kengaydi. Maqsad esa saylov jarayonlarini buzish va jamoatchilik fikrini chalg'itishdir. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar algoritmlari dezinformatsiyaning tarqalishini kuchaytiradi va ma'lum auditoriyalarni nishonga olish imkonini beradi, bu esa uni aniqlash va unga qarshi kurashishni murakkablashtiradi. Fil Xovard o'zining mashhur "Lie Machines" (Yolg'on Mashinalari) kitobida shunday yozadi: "Siyosiy aktorlar katta yolg'onlar yaratishda nihoyatda mahoratli bo'lib bormoqda, ijtimoiy tarmoqlar algoritmlari bu yolg'onlarni tarqatishning samarali vositasini beradi va ularni to'g'ri auditoriyaga yetkazish bo'yicha marketing ilm-fani rivojlanmoqda."

Ushbu kuchli taktikalarning demokratik jarayonlar va saylovlarga jiddiy xavf tug'dirishi aniq. Dezinformatsiya epistemik shubha, ishonchsizlik va gumon uyg'otib, fuqarolarning ongli qaror qabul qilish va jamoat hayotida faol ishtirok etish imkoniyatini susaytiradi. Shuningdek, u jamiyatni polarizatsiyaga olib keladi va ijtimoiy tarmoqlardagi yopiq siyosiy hamjamiyatlarni mustahkamlaydi. Ushbu tahdidlar saylovlarning adolatliligidan tashqari, jamoat salomatligi va milliy xavfsizlik kabi sohalarga ham taalluqlidir. Shu bois, parlamentlar dezinformatsiyaning ko'p qirrali xavflarini chuqur anglab, ularni samarali nazorat qilish choralari ishlab chiqishi zarur. Raqamli transformatsiya davrida dezinformatsiya va feyk xabarlar nafaqat axborot makonini buzadi, balki jamoatning ma'naviy va psixologik xavfsizligiga ham jiddiy tahdidlar tug'diradi. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar odamlarning kundalik hayotining ajralmas qismiga aylangan bo'lib, u yerda axborotning tez tarqalishi inson ongiga katta ta'sir ko'rsatadi. Natijada, yolg'on ma'lumotlar tez va keng miqyosda tarqalib, odamlarning dunyoqarashi, qaror qabul qilish jarayoni va ijtimoiy qarashlariga ta'sir qiladi. Soroush Vosoughi va hamkasblarining tadqiqotiga ko'ra, yolg'on ma'lumotlar rost ma'lumotlarga qaraganda tezroq tarqaladi va katta auditoriyaga

yetadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, eng mashhur 1% yolg'on xabarlar mingdan yuz minggacha odamga yetgan bo'lsa, rost ma'lumotlar odatda ming kishidan oshmaydi. Bu holat axborot maydonida to'g'ri ma'lumotlarning soxtalashtirilgan axborot ostida qolishiga va odamlarning qarashlarini manipulyatsiya qilishga olib keladi. Muhim jihat shundaki, har bir feyk yoki dezinformatsiya zararli niyat bilan yaratilmaydi. Ba'zi noto'g'ri ma'lumotlar dastlab zararli niyat bilan tarqatilgan bo'lsa ham, uni ishonch bilan haqiqat deb qabul qilgan foydalanuvchilar ham ixtiyoriy ravishda tarqatadi. Bu jarayon noto'g'ri axborotning keng tarqalishiga va ma'naviy ongning zaiflashishiga xizmat qiladi. Shuningdek, dezinformatsiya va feyk xabarlar ijtimoiy qutblanishni kuchaytiradi, odamlar o'rtasidagi ishonchni pasaytiradi va jamoat birligini zaiflashtiradi. Demokratik jarayonlar ham bu holatdan mustasno emas. Dezinformatsiya global saylovlarda takroriy tarzda qo'llanilib, ko'pincha avtoritar davlatlar tomonidan demokratik tizim va raqiblarni obro'sizlantirish maqsadida ishlatiladi. Shu bilan birga, bunday aralashuvlar ichki manbalardan ham kelishi mumkin, masalan, siyosiy tarfkashlikni kuchaytirish yoki jamoatchilikni manipulyatsiya qilish orqali. Philippe J. Grattonning ta'kidlashicha, saylovlarga aralashuv "nafaqat demokratik jarayonlarga, balki ijtimoiy infratuzilmalarga va iqtisodiy barqarorlikka ham zarar yetkazishi mumkin." COVID-19 pandemiyasi davrida dezinformatsiya va feyk xabarlarining ma'naviy xavfsizlikka ta'siri sezilarli darajada ko'zga tashlandi. Virus va davolash usullari haqida noto'g'ri ma'lumotlar keng tarqaldi, odamlar orasida ishonchsizlik, qo'rquv va qarama-qarshi fikrlar paydo bo'ldi. Bunday noto'g'ri axborot nafaqat jamoat salomatligiga, balki odamlarning ruhiy holatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatdi: odamlar xavotirga tushdi, ijtimoiy faollik kamaydi, o'zaro ishonch sustlashdi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bunday noto'g'ri ma'lumotlar yuzlab o'lim va minglab shifoxonaga yotqizilish holatlariga olib kelgan. Bu holat dezinformatsiyaning jismoniy xavfsizlik bilan birga ma'naviy xavfsizlikni ham tahdid qilayotganini aniq ko'rsatadi. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilayotgan dezinformatsiya

yoshlar ongiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Ularning axborot savodxonligi va kritik fikrlash qobiliyatlari yetarlicha shakllanmaganligi sababli, ular osonlik bilan yolg'on xabarlariga ishonadi va uni yana boshqalarga tarqatadi. Natijada, jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va ma'naviy qadriyatlari xavf ostida qoladi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tarmoqlarda dezinformatsiya va feyk xabarlar nafaqat axborot maydonini buzadi, balki jamoatning ma'naviy xavfsizligiga, ruhiy barqarorligiga va ijtimoiy birligiga jiddiy tahdid soladi. Shu bois, dezinformatsiyaga qarshi kurashish, axborot savodxonligini oshirish va jamoatchilikni ongli qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshonjonov B.Z. "Migrant oila farzandlarida pedagogik qadriyatlarni shakllantirish texnologiyalari" 13.00.01 – Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (phd) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent-2025. B:- 55
2. Eshonjonov B.Z. Migrant oila farzandlarida qadriyatlarni shakllantirishda interaktiv metodlarning ahamiyati // NamDU ilmiy Axborotnomasi, 2025-yil №5 B.1138-1140.
3. Davronova D.S. Voyaga yetmagan bolalarda ijtimoiy ongni shakllantirishda ta'lim muassasalari, mahalla va oilaning hamkorligi samaradorligini oshirishning dolzarb vazifalari. // Zamonaviy ta'lim. 2018, №7. – B. 38-39.
4. 'Fake news' went viral in 2016. This expert studied who clicked
5. Disinformation's spread: bots, trolls and all of us All the News That's Fit to Fabricate: AI-Generated Text as a Tool of Media Misinformation Lie Machines